

Walther og Rosenius

Flemming Kofod-Svendsen

Pastor emeritus, ph.d., forh. folketingsmedlem og minister

kofodsvendsen@gmail.com

Resumé

Artiklen indledes med en skitse over Walthers liv og virke. Dernæst gives en sammenligning af Walthers og Rosenius' teologi. Artiklens fokus er at sammenligne Walthers og Rosenius' syn på forholdet mellem tro og gerninger. Begge betoner menneskets passivitet i troens opståen. Mens Walther advarer mod pietisme og betoner faren for, at de gode gerninger kan føre til selvretfærdighed, fremhæver Rosenius i overensstemmelse med Konkordieformelens lovens tredje brug som vejleder for en kristens livsførelse. Rosenius advarer klarere end Walther mod antinomisme.

Keywords

C.F.W.Walther – C.O.Rosenius – Retfærdiggørelse – Helliggørelse – Tro og gerninger.

Artiklens formål

Eftersom der er så mange bibeltro lutheranere, der har fået inspiration fra en af de to jævnaldrende åndelige ledere Walther eller Rosenius, er det artiklens formål at sammenligne Walthers og Rosenius' teologi og forkyndelse med særlig henblik på deres forståelse af forholdet mellem tro og gerninger.

Walther – historisk indledning

Carl Ferdinand Wilhelm Walther (1811-1887) blev født i Langenchursdorf i Sachsen, hvor hans far var præst. I 1829 rejste Walther til Leipzig for at studere teologi ved byens universitet, der var præget af rationalismen. Kort før Walther ankom til Leipzig, havde der været en vækkelse blandt nogle studenter, og Walthers ældre bror var kommet til levende tro gennem denne studentervækkelse. Broderen førte Walther ind i denne kreds, hvor han mødte bibellæsning og bøn. Samtidig var flere i kredsen stærkt præget af en legalistisk pietisme med en understregning af den enkeltes kamp mod synden og kødet. Resultatet blev, at Walther kom ud i mange sjælekampe for at finde en nådig Gud og få en sand hjertets fred. I den situation kom Walther i kontakt med den lutherske præst Martyn Stephan (1777-1846) i Dresden, som prædikede til stor velsignelse for mange. Walther forklarede sin åndelige nød i et brev til pastor Stephan, som sendte Walther et sjælesørgerisk brev, hvor han forklarede og udfoldede evangeliet om Jesu frelsergerning. Det brev blev en vejviser for Walther og førte ham til en frelsende tro på Guds uforskyldte nåde i Kristus. På grund af en farlig brystsygdom måtte Walther for en tid afbryde sine teologiske studier og flytte hjem til sine forældre, hvor han fandt Luthers skrifter, som han med stor iver fordybede sig i. Læsningen af Luther overbeviste ham om, at luthersk kristendom var den sande tolkning af Bibelen, så Walther blev konfessionel lutheraner. Walther afsluttede i 1836 sine teologiske studier i Leipzig og i begyndelsen af 1837 tiltrådte han sin præstetjeneste i Braeunsdorf i Sachsen.

Fra omkring 1770 var både de teologiske fakulteter og den lutherske kirke i Tyskland præget af rationalismen. Både pietismen og oplysningen havde skudt det, der skilte mellem lutheranere og reformerte, i baggrunden. Fra begyndelsen af det 19. årh. begyndte en vækkelse at vokse frem, for eksempel omkring Ludwig Hofacker (1798-1828), hvis mægtige prædikener var koncentreret om synd og nåde, og omkring Claus Harms (1778-1855) i Kiel, hvis klart lutherske *Pastoralteologi* fra 1830 kom til at øve stor indflydelse. Også andre steder voksede vækkelsen frem, hvor den dels kunne have en klar luthersk profil og dels være meget præget af pietisme og herrnhutisme med iver for mission, bibeludbredelse og sjælesorg.

Samtidig var det et gammelt ønske for det lutherske Preussens reformerte konge at danne en union mellem de reformerte og lutheranerne. Den kirkeligt interesserede Friedrich Wilhelm III (1770-1840, konge af Preussen 1797-1840) påbød ved en kabinetsordre at fejre den augsburgske bekendelses jubilæum 1830 ved fælles altergang mellem lutheranere og reformerte tyske evangeliske kristne. Kongen udstedte en i flere henseender uklar opfordring til en union, hvori den reformerte kirke ikke går over til den lutherske eller omvendt, men hvor begge bliver en evangelisk kristelig kirke med nyt liv. Enheden skulle ligge i gudstjenesten, men hver af parterne kunne beholde sin egen konfession. Proklamationen blev modtaget med glæde flere steder. I begyndelsen var modstanden spagfærdig, men så tog den til i styrke og resultatet blev blandt andet dannelsen af bevægelsen *Gammel-Lutheranerne*, der holdt fast ved deres lutherdom og gamle lutherske liturgi og især afviste rationalismen, men også en union mellem lutheranere og reformerte. Efter Friedrich Wilhelm III's død anerkendte den nye konge, Friedrich Wilhelm IV (1795-1861, konge 1840-1861), at *Gammel-Lutheranerne* kunne etablere en separeret luthersk kirke ved siden af landskirken (Holmquist & Nørregaard 1951, 22-29). Disse stridigheder med myndighedernes bekæmpelse af de tro lutheranere var med til at skabe en udvandringsbølge til USA.

I 1838 udstedte Martyn Stephan en opfordring til alle lutheranere, der led under, at de ikke havde fuld frihed til at følge og praktisere deres lutherske overbevisning, til at udvandre til USA, hvor de kunne nyde den religions- og samvittighedsfrihed, som deres tyske fædreland desværre nægtede dem. Både Walther og hans bror, der var kapellan hos deres far, sluttede sig til det betydelige udvandringsselskab på cirka 800 personer, der på fem skibe forlod Tyskland i løbet af november 1838 og ankom i Ny Orleans i december 1838-januar 1839. Et af skibene sank i Atlanterhavet. Blandt de udvandrede var der otte præster og teologiske kandidater. Der blev hurtigt dannet flere små menigheder i en af USA' stater Missouri, hvor de dels etablerede sig i byen St. Louis dels neden for den i Perry County. I de følgende år udvandrede mange tyske lutheranere til USA, hvorved luthersk kristendom blev styrket i landet (Westin 1931, 350). Da Stephan blev afsløret i utugt, måtte udvandrermenighederne tage et opgør med ham (Suelflow 2000, 41-52; Borgström 2020, 13).

Walther var først præst for en lille menighed i Perry County, men efter sin brors død i 1841 blev han præst i St. Louis. I 1844 begyndte han udgivelsen af det kirkelige blad *Der Lutheraner*, som blev et middel til, at de få i USA, som dengang holdt fast ved den lutherske tro og bekendelse, blev mere kendt med hinanden, og i 1847 sluttede de sig sammen til en synode, den såkaldte Missourisynode. Walther blev dens første præsident med forpligtelse til at holde visitats i alle menigheder hvert tredje år. I 1849 blev han valgt til teologisk professor ved Concordia Seminary, der blev placeret i St. Louis.

I 1854 påbegyndte Walther udgivelsen af det teologiske tidsskrift *Lehre und Wehre*. I 1857 trådte den norske synode i USA i et broderligt fællesskab med Missourisynoden og har siden den tid brugt Concordia Seminary til at uddanne sine kommende præster.

Walther er hovedarkitekten bag oprettelsen af Missourisynoden, der voksede hurtigt som følge af et aktivt missionsarbejde blandt tyske indvandrere i USA. I 1996 havde Missourisynoden 2,6 mio. medlemmer og et aktivt arbejde for ydre mission. Missourisynoden uddanner sine præster og åndelige ledere dels ved Concordia Theological Seminary i St. Louis, Missouri og dels ved Concordia Theological Seminary i Fort Wayne, Indiana. Missourisynoden driver også Concordia Publishing House i St. Louis (Walther 1878, III-IX; Suelflow 2000).

Eftersom der på de forskellige nordiske sprog er skrevet både bøger og artikler om Rosenius' liv og virke, har jeg ikke fundet det nødvendigt at give endnu et bidrag i denne artikel. Jeg vil henvise interesserede til Rosenius-sällskapetets hjemmeside.

De lutherske kirker rundt omkring i verden er desværre ofte præget af en bibelkritisk holdning og en svag eller undertiden direkte vildledende forkyndelse. Samtidig er der også lyspunkter, idet der findes mange lutherske menigheder rundt om i verden, der bekender sig til troen på, at Bibelen er Guds inspirerede og troværdige ord, og som fastholder de frelseskendsgerninger, som vi bekender i den apostolske trosbekendelse. Undersøger man sagen lidt grundigere, vil man ofte finde, at mange af de lutheranere, der fastholder, at Bibelen er Guds ord, og hvor der lyder en troværdig forkyndelse om Jesus som verdens frelser, enten har Walther eller Rosenius (1816-1868) som deres lærefader.

Walther og Rosenius generelt

Walther og Rosenius er enige i at fastholde og understrege, at hele Bibelen er Guds inspirerede, troværdige og autoritative ord. De understreger også syndefaldets og arvesyndens virkelighed som beskrevet i Confessio Augustana artikel to, og at det er lovens hovedopgave at overbevise det syndige menneske om dets totale syndighed og fortabte stilling over for Gud (Walther 1946, 39-56; Walther 1977, 44-60; Rosenius 1851, 49-92). Walther og Rosenius er også helt enige i at bestemme evangeliet som budskabet om Guds store frelsesplan for at redde og frelse det syndige og fortabte menneske (Walther 1878, 155-166; Walther 1946, 252-254; Rosenius 1843, 129-132.145-152.161-164.177-184; Rosenius 1851, 97-123; Rosenius 1852, 17-32). Også med hensyn til sakramenterne er både Walther og Rosenius tydeligt inspireret af Luther og indholdsmæssigt siger de det samme, men i sin undervisning og forkyndelse inddrager Walther dåben og nadveren på en mere aktiv måde end Rosenius, så Walther i sin brug og forkyndelse af sakramenterne er mere i overensstemmelse med

Luther, end Rosenius er (Walther 1878, 142-143.148-155.216-220; Walther 1946, 121-122; Walther 1977, 50; Rosenius 1846, 145-175; Rosenius 1851, 123-128; Rosenius 1852, 49-95).

I sit hovedværk *Die rechte Unterscheidung von Gesetz und Evangelium* giver Walther en meget grundig undervisning i betydningen af at skelne rigtigt mellem lov og evangelium. Bogen er et studenterreferat af de forelæsninger Walther holdt i sin lutherske time hver fredag eftermiddag fra 12. september 1884 til 6. november 1885, men bogen blev først offentliggjort efter Walthers død, så han har ikke selv givet bogen dens endelige skriftlige form. Walther så det ikke alene som sin opgave som professor ved Concordia Seminary at klargøre for sine studenter den hellige skrifs lære, men at tale Skriftens læresætninger ind i sine studenter hjerter, så de som færdiguddannede præster kunne gå ud som levende vidner om Skriftens ånd, liv og kraft. Walther behandlede en række forskellige emner i sine forelæsninger ved Luther-timen. Han talte om Skriftens inspiration, om kristendommens sandhed, om sekter, om retfærdiggørelsen, om forholdet mellem prædestinationen og retfærdiggørelsen og om Luthers store bekendelse til nadveren. Walther samlede sine tanker i 25 teser, hvis indhold han så udfoldede. Walthers hovedbudskab at kunne formidle dette rigtige forhold mellem loven og evangeliet genfinder man gang på gang hos Rosenius i hans mangeårige virke som redaktør af *Pietisten*. Også Walthers tale om Skriftens inspiration, om kristendommens sandhed og om retfærdiggørelsen genfinder man hos Rosenius. Både Walther og Rosenius understreger, at det ikke er tilstrækkeligt at tilegne sig den rette lære med forstanden, men at man af hjertet må tro, at Jesus er min herre og frelser. Men der er også forskelle. Hvor Rosenius altid skriver meget sjælesørgerisk og upolemisk, har Walther en tendens til at blive intellektualistisk og polemisk. Walther mener, at pietister og nutidige sværmere, hvor han blandt andet tænker på baptister og metodister, har en falsk skelnen mellem lov og evangelium og mellem vækkelse og omvendelse (Walther 1946, 360). Jeg forstår Walthers anliggende, når han frygter for, at man i pietistiske og det han kalder sværmeriske kredse vil kunne fremme en lovisk vækkelses- og omvendelsesforkyndelse, men jeg finder hans fremstilling for unuanceret. Rosenius var også opmærksom på, at der i både pietistiske og forskellige reformerte kredse kunne lyde en lovisk omvendelsesforkyndelse, hvor tyngdepunktet kunne blive, om den vaktens anger og omvendelse var tilstrækkelig oprigtig. I den situation opfordrede Rosenius den angrende synder til at komme til Jesus netop som han var med sine synder og mangler. Netop på den måde pegede Rosenius på Jesus for frelsessøgende syndere, så de så ham som deres frelser og fik fred med Gud. Det er tankevækkende, at Walther på den ene side kan rette en skarp kritik af pietisterne for manglende klarhed over forholdet mellem lov og evangelium,

og på den anden side kan han i sine prædikener inddrage pietistiske sange, for eksempel Brorsons salme:

I dag er nådens tid,
i dag er Gud at vinde,
nu kan alvorlig flid
hans milde hjerte finde.
Op! op! til bedrings gråd,
og efter Jesus jag,
men snart! det er mit råd.
Nu hedder det: i dag!

Det er en liden stund,
så lukkes Himlens døre,
begræd de mange pund,
endnu er nåden større
og vinker dig hen ind
i Jesu favnetag,
men skynd dig som en hind!

Nu hedder det: i dag! (Walther 1878, 279; Den Danske Salmebog nr. 592, v. 1 og 4).

Forholdet mellem tro og gerninger

Den lutherske kirke har i højere grad end noget andet kirkesamfund følt forholdet mellem tro og gerninger – retfærdiggørelse og helliggørelse – som et vitalt trosproblem. Grunden er ganske enkel: Den lutherske kirke har klarere end nogen anden set dybden i det paulinske evangelium, at Gud retfærdiggør *den ugudelige*.

Både i sit hovedværk om lov og evangelium og i sin evangelie-Postille taler Walther forbavsende lidt om tro og gerninger. Walther slår fast, at jo rigere den trøst er, der skænkes os i evangeliet, desto fastere bør vi også være i troen, og jo flere de åndelige velgerninger er, som Gud skænker os, desto inderligere bør også vor kærlighed være og desto flere de gode gerninger, ved hvilke vi beviser Gud vor taknemmelighed derfor (Walther 1878, 79).

Walther understreger tillige, at den, der har trosretfærdigheden, også er ivrig i helliggørelse, ikke mere af tvang, men af et frivilligt hjerte, ikke mere af håb om belønning, men af hjertelig taknemmelig

kærlighed til Gud, ikke af lyst til egen ære, men for at ære sin Gud og Frelser, der har gjort så store ting med ham, forladt ham alle hans synder og iført ham sin uskyldigheds klædning (Walther 1878, 256). I forlængelse af det siger Walther kort parafraseret i samme prædiken: Prøv jer da, mine kære. Siger I blot, at Kristus er jeres retfærdighed: eller kan I også opvise kendetegn på, at I taler sandt? Bærer I de frugter, som aldrig udebliver, hvor der er sand tro? Eller hører I gerne om tro og om nåde, men ikke gerne om deres frugter? Vil I måske gerne gøre dette og hint, men ikke netop det, som er for tungt et kors for jeres kød? Da kan resultatet blive, at jeres gamle menneske får lov at gøre, hvad det har lyst til. Walther spørger så retorisk ud fra Matt 23,23: Vil I give tiende af mynte, dild og kommen, mens I forsømmer det i loven, der vejer tungere, nemlig ret og barmhjertighed og troskab? Hvor er jeres frygt for synden? Hvor er jeres fornægtelse af verden og jeres forfængelighed? Hvor er jeres ømme samvittighed? Hvor er jeres kærlighed til Guds ære og jeres næste? Hvor er jeres iver for forsoning selv med dem, som har fornærmet jer? (Walther 1878, 257). Walther afslutter denne prædiken med at understrege, at en kristen fortsat har kød og blod, som strider mod ånden, men der er en strid hos en kristen, hvor kødet ikke får lov til at få herredømmet. Dernæst stiller Walther det retoriske spørgsmål til sin menighed: Kæmper I også mod jer selv og bringer I daglig i det mindste nogle sejrstejn hjem fra jeres kamp? (Walther 1878, 257).

Walther er uhyre grundig og klar, når han skildrer, hvordan loven virker som en tugtemester til Kristus ved at skabe syndserkendelse. Han er tillige meget overbevisende, når han udfolder forsoningen, og hvordan et menneske retfærdiggøres af nåde ved tro uden nogen som helst menneskelig medvirken.

Når Rosenius udfolder de samme temaer, finder jeg, at Walther og Rosenius er grundlæggende enige, men at Rosenius er mere sjælesørgerisk i sine formuleringer end Walther.

Som netop påvist understreger Walther, at en levende tro på Kristus må medføre frugter og gerninger. Når Paulus understreger, at troen er virksom i kærlighed (Gal 5,6), så udfolder han det i en række konkrete eksempler (Gal 5,22-26), ligesom han også sætter ord på, hvad der er kødets gerninger (Gal 5,19-21). Når Paulus beskriver, at Guds nåde opdrager kristne, så sætter han også konkrete ord på (Tit 2,11-15). Til menigheden i Efesos sætter Paulus også ord på, hvordan menigheden skal leve, "så det svarer til det kald, I fik, med al ydmyghed og mildhed, med tålmodighed, så I bærer over med hinanden i kærlighed og stræber efter at fastholde Åndens enhed med fredens bånd" (Ef 4,1-3).

Luther siger om troen: "Tro er et guddommeligt værk i os, som forvandler og føder os på ny ud af Gud, Joh 1. Den døde den gamle Adam og gør os af hjerte, sind, tanker og alle kræfter til helt andre mennesker. Den bringer Helligånden med sig. Oh, troen er i sit væsen en så levende, skabende,

virkende og mægtig ting, at det er umuligt, at den ikke uafladeligt gør godt. Den spørger heller ikke, om der er gode gerninger at gøre, men inden man når at spørge, har den gjort dem og er altid virksom" (Luther 1981, 120-121).

I sin *Kirkepostille* lagde Luther overordentlig stor vægt på den rette skelnen mellem lov og evangelium, hvad Walther også senere gjorde. Men i modsætning til Walther kom Luther i sine prædikener ofte med konkrete formaninger til gode gerninger, ligesom han adskillige gange gav eksempler på gode gerninger (Luther 2018a 6-7; 22-25; 33-35; 265-266; 343; 410-416; 429; 455-458; 473-478; Luther 2018b 2-3; 93; 121; 183-186; 299-304; 352-354; 374-375; 388-393; 405-410; 424-431; 438-448; 480-484; 521-530; 530-533; 549-554; 572-578; 587-591; 601).

Begreberne retfærdiggørelse og helliggørelse gennemsyrrer Rosenius' forkyndelse hele livet. Det er evangeliet om, at Gud retfærdiggør den ugudelige, som giver hans forkyndelse dens patos. Kristi stedfortrædende lovopfyldelse og sonende død er hans alfa og omega, og den forensiske retfærdiggørelseslære hans forkyndelses stadige tema. Han er ikke, som den mere pietistiske ordo salutis forkyndelse, tilbøjelig til at opfordre synderne til at berede sig for nåden. Gud er for Jesu skyld nådig, man behøver ikke bede ham om at være det. Den "bättring", som kommer før frelsen, er ifølge Rosenius ikke en forbedring, men den indebærer ikke noget andet, end at loven åbenbarer syndefordærvet og gør synderen fortabt og hjælpeløs. Heller ikke *troen* er det menneskets opgave at præstere. Troen bliver ikke til ved en viljesbeslutning. Rosenius refererer og citerer fra de lutherske bekendelsesskrifter, at på det menneskelige plan har mennesket en vis fri vilje med hensyn til valg af at arbejde, plante, spise og drikke, "men så snart det gælder en egentlig förbättring och fromhet inför Gud, då är människan icke mera fri, utan fången under synden" (*Pietisten* 1851, 109). Eller som Rosenius også udtrykker det: "Den fria wiljan är en dröm ifrån Paradisets dagar – den har aldrig funnits i människan, sedan Adam missbrukade den" (*Pietisten*, 1851, 92). Troen kommer af at høre evangeliet. Guds førelse med synderen frem til retfærdiggørelsen medfører ikke, at synderen får nogen ny kvalitet. Det er syndige mennesker, Gud benåder. Og den forensiske retfærdiggørelse indebærer i sig selv ingen forandring af synderen. Evangeliet siger, at Gud benåder syndere. Men da bliver dette evangelium et radikalt *nej* til al menneskets egen hellighed. Rosenius er ud fra Skriften dybt overbevist om, at mennesket ikke er i stand til at leve helligt uden på forsoningens og nådens grund. Den, som vil være hellig på noget andet grundlag, end det Kristus har lagt, den som søger sin kraft noget andet sted end i fællesskabet med ham, han vil havne i en af tre mulige afveje. 1. Enten vil han blive en "werkhelgon" (*Pietisten* 1857, 19) – det vil sige, et menneske som aldrig har villet forstå lovens fordringer radikalt, og som derfor aldrig er gået fallit på sine egne kræfter og muligheder.

"Denna ... verkhelighet uppkommer... derigenom, att en människa umgår så falskt med Guds heliga Lag, att hon endast ser på gärningarna...och icke gifwer akt på *hjärtat*, dets kärlek, renhet og helighet" (*Pietisten* 1857, 19). At ville være from ved hjælp af nogle fromme gerninger, det er hovmod, den synd der strider mod nåden. 2. Eller man vil blive en Kainisk helgen (*Pietisten* 1846, 26; *Pietisten* 1847, 59). Det udtryk har Rosenius fra Luther, og med det sigtes til mennesker, som nok har lært at forstå, at de er syndere, men som ikke tør tro nåden, førend de har nået et vist mål af sønderknuselse, så de synes, de har nået en rigtig anger og en tilstrækkelig dyb omvendelse, og i det mindste en begyndelse til et nyt, helligt liv. De ser som Kain, at "min straf er for stor at bære" (1 Mos 4,13), og alligevel bærer de den bort fra Gud – ikke til et liv i åben synd, men til et liv i selvstræben og egen hellighed. 3. Dette er ofte bare et gennemgangsstadium til den tilstand, som man konsekvent vil ende i, hvis man ikke får nåde til at bygge på evangeliets grund, nemlig *fortvivlelsen*.

Derfor er Rosenius altid ivrig efter at påvise helliggørelsens organiske sammenhæng med selve troslivets grund. Før mennesket er kommet i livssamfund med Kristus, bliver der ingen helliggørelse. Først salig – siden hellig. Dette uddyber Rosenius i sin udlægning af lignelsen om vintræet og grenene (Joh 15, 1-8), hvor han blandt andet skriver:

O hvilken herrlighet! Han i oss! Han og wi äro 'ett!' Se här den sanna Christendomens allra helgaste! Se här den stora hemligheten af en sann Christens lif! Det är icke blott att ega ett förråd af kunskap om Christus og hålla allt för sannt; – icke heller att dertill lägga en from wandel, en Christelig werksamhet och många goda gerningar; utan hufwudsaken är, att stå i en innerlig förening med Honom, såsom grenen med trädet. Detta är den egentliga källan och kraften i all sann Christendom (*Pietisten* 1854, 115).

Helliggørelsen har én absolut nødvendig forudsætning, nemlig troen og en ny fødsel. Og den har én – kun én – kilde, nemlig livssamfundet med Jesus. Det er vigtigt at forstå Rosenius' syn på genfødselen. Denne har først og fremmest en objektiv side. Mennesket bliver gjort til Guds barn. Her henvises gerne til Rom 8,15, og Rosenius påpeger, at ordet "barnaskap" betyder "adoption". Man bliver – af Gud – sat i et nyt forhold til ham, man får del i Kristi forsoning og ejer dermed "Arfsrätt" til alle frelsens goder. Men genfødselen bevirker også en subjektiv virkning i menneskets hjerte. Når den troende er blevet sat ind i barnets forhold til Gud, får han barnets sindelag over for Gud. Der sker en omskabelse af viljelivet. Det må man ikke forstå udelukkende psykologisk, som om den nye kærlighed over for Gud alene var en slags naturlig genkærlighed. Det nye liv er ikke en psykologisk virkning af troen. Nej, det nye sind er et med Guds Ånd, som i og med genfødselen tager bolig i den troende. Netop derfor er helliggørelsen en Åndens gerning. ..."detta nya andliga sinne är icke

menniskans eget verk eller företag, utan är en delaktighet af Guds natur, eller Guds Ande, boende i de trogna..."(Johansson 1936, 355).

For Rosenius er problemet ikke så meget, hvordan vi skal leve, for at der skal blive helliggørelse. Han er mere optaget af at tale om, hvordan vi må vogte os, for at helliggørelsen ikke skal blive *hindret*. For i livsfællesskabet med Kristus vil det nye liv nødvendigvis komme til at vokse. Alle troende lever jo i fællesskab med Herren, og alle skulle egentlig vokse i helliggørelse. Det er egentlig ganske mærkeligt, at ikke alle troende bliver lige helliggjort. Det er derfor nødvendigt at være opmærksom på de ting, som kan hindre helliggørelsen. Det taler Rosenius blandt andet om i artiklen *Huru en trogen själ affaller och blifwer andeligen död* (*Pietisten* 1847, 33-43.49-58). Her advarer han først mod "den andliga lättjan – bortläggandet af wapnen, försumlighet i nådemedlens bruk, samt i trons och goda gärningars öfwande". Disse "wägar till affall" er dog forholdsvis lette at få øje på (*Pietisten* 1847, 49-50). Men der findes en anden vej til åndelig død, som er mere skjult og derfor langt farligere. Her rammer man nok Rosenius' grundholdning bedst, når man siger, at den farligste fjende for helliggørelsen er – ikke Djævelen, verden og vort eget kød – men *loven*, hvis den får mulighed for at binde samvittigheden. Dette uddyber Rosenius i *Pietisten* (1859, 1-93). Rosenius understreger, at der findes et *lagrike*, hvor man får efter fortjeneste, og et *nåderike*, hvor det aldrig går efter fortjeneste. Gud holder ikke regnskab med dem, som tror på Jesus. Visheden om denne stadige nådestand har den største betydning for helliggørelsen. For en kristen kan nok eje samme retfærdighed for Gud ved en anfægtet og svag tro som ved en stærk og vis, men ikke samme helliggørelse. Netop derfor vil Satan prøve at rokke ved denne samvittighedens fred og troens vished. Og det prøver han at opnå ved at få mennesket til at flytte sit blik fra Guds ord – til sin egen syndige beskaffenhed. Begynder mennesket så at fæste sig ved sine synder i stedet for at stole på ordet om den uforanderlige nåde, da er det ude med ham. For da kommer han ind i det "lagiska trälsinnet", og han tænker, at nu må helliggørelsen tages mere alvorligt end før. Men "då börjar lagen igen regera i samvetet; ty i samma mån, som tron aftager, så inträder lagen, – och lagen har alltid sin art, så ofta den inkommer i samvetet, att nemligen "uppväcka synden" till större kraft och raseri (Rom. 7, 8-11)"(*Pietisten* 1847, 53). Disse troslivets grundvilkår har Rosenius set og erkendt som få. Han bliver aldrig træt af at minde om dem. Han er fast overbevist om, at det her virkelig drejer sig om to helt forskellige måder, hvorpå et menneske kan stå i sit forhold til Gud. Vi har her ikke bare for os fromhedstyper, men i aller egentligste forstand to adskilte åndelige sfærer – "lagriket" og "nåderiket" – den ene med dødens, den anden med livets mærke på sig. Den, som er under loven, det vil sige, den som i sin salighedssag vil stole, åbenbart eller skjult, på sin egen hellighed, han er fortabt, for han er under Guds vrede trods al sin hellighed.

Det er derfor loven er så farlig. For så snart den får lov til at binde samvittigheden med sine vilkår og trusler, så er mennesket på vej bort fra troen – og dermed på vej bort fra Guds nåde. Dette er kardinalpunktet. I "lagriket" er et menneske under Guds vrede og kan ikke bære frugt for Gud, det er en umulighed. Men i "nåderiket" er man – trods skiftende følelser – under Guds nåde, man ejer livet i Kristus og kan ikke andet end bære frugt. En nødvendig subjektiv forudsætning for et helligt liv er derfor, at man er blevet *død for loven*.

Når troens receptivitet bliver så stærkt betonet, kunne det se ud, som om hele kristenlivet måtte få et passivt præg. Men efter Rosenius' intention er det i virkeligheden ikke sådan. Han har set dybt i den kristne tros væsen og fundet, at den efter sin natur *må* være passiv. Hele frelsen er dog Guds gerning, det er ham, som handler. Carl Olsson gengiver i sin disputats Rosenius' tankegang træffende med disse ord: "Den enda aktivitet, man därför från den kristna trons synpunkt kan tale om hos en kristen, är Guds egen aktivitet, som utväljer en människa till den kanal, varigenom denna aktivitet föres in i människosläktet" (Olsson, 159). Spørgsmålet om aktivitet og passivitet i kristenlivet har sin egen dialektik. Mennesket er i troen helt passivt modtagende over for Guds frit givende kærlighed. Men netop fordi den er passiv, kan Gud sætte den i aktion, sådan som han vil. Man kommer til det paradoksale, men dybt bibelske resultat, at jo mere passivt et menneske er i denne forstand, des mere aktivt kan det være. Dette udvikler Rosenius gerne ved at tale om den inderlige kærlighed til Kristus og den nye Åndens drift, som er en følge netop af det frie, uforskyldte nådebudskab i evangeliet. Denne holdning kan Rosenius udtrykke med følgende ord:

Alla möjliga förmaningar, föreställningar, uppfordringar eller tröstegrunder äro alldeles utan kraft att bringa oss till en lefwande Evangelii bekännelse, om wi icke just af samma Evangelium sjelfwe blifwit warma, upplifwade och williga i anden. Är hjertat ännu kallt och dödt, så finner man alltid några ursäkter för sin andliga stumhet; eller och gör man många föresatser, men det blir dock ingenting af – så wida ej någon yttre kallelsets form sätter oss i rörelse. Men när mitt eget hjerta genom nåden är uppvärmdt och saligt, då Herren talat med mig och försäkrat mig om mine synders förlåtelse och sin wänskap, då får jag en egen inre drift, så att jag kan icke tiga, utan det går mig alldeles såsom David säger: Jag tror, derföre talar jag; og åter: När du mitt hjerta tröstar, da löper jag din budords stig" (*Pietisten* 1859, 68).

I den ovenfor skitserede grundholdning er der fuld overensstemmelse mellem Luther, Walther og Rosenius, men så kan Rosenius tillige helt på linje med Luther komme med konkrete formaninger og opfordringer til gode gerninger (*Pietisten* 1842, 153-154; 1842, 185; 1843, 41-44; 1844, 121-122). I

de følgende årgange af *Pietisten* kan gives en lang række tilsvarende eksempler. Men Rosenius kan også angive konkrete eksempler på, hvad han anser for synd, som ikke findes omtalt i Bibelen eller hos Luther eller Walther. I *Pietisten* 1857 omtaler Rosenius konkrete ting som kortspil, dans og teater, som han mener, at en kristen altid skal afholde sig fra. Gør man disse ting på en søndag, bliver synden dobbelt så stor (*Pietisten* 1857, 120). Her trækker Rosenius konkrete eksempler frem, som man kender fra pietistiske miljøer, og som Walther ikke er enig i (Walther 1946, 196; Borgström 2020, 47-48).

Walther kritiserer i flere sammenhænge pietismen (for eksempel Walther 1946, 351). Borgström siger det sådan i sin bog: "C.F.W. Walther uttalar sig på flera ställen i sitt författarskap om pietismen. Det sker alltid, så langt jag kunnat se, i negative ordalag" (Borgström 2020, 31). Jeg har en vis forståelse for Walthers anliggende, selv om jeg nogle gange finder hans kritik for unuanceret. Jeg er kommet til at tænke på, om Walthers kritik af pietismen og hans stadige advarsel mod, at gode gerninger og en ret livsførelse kan føre til selvretfærdighed, er noget af forklaringen på, at Walther i modsætning til Bibelen og Luther stort set ikke i sine prædikener og teologiske skrifter kommer med konkrete formaninger til gode gerninger, ligesom han sjældent giver eksempler på gode gerninger. Rosenius derimod taler klart om lovens tredje brug og understreger med *Konkordieformlen*: "Derfor behøver de sandt troende, udvalgte og genfødte Guds børn ikke blot lovens daglige tilskyndelser, vejledning og advarsler, men ofte også lovens tugt, så de aflægger det gamle og følger Guds Ånd" (Andersen 2018, 343). Rosenius advarer også flere gange mod antinomisme (se for eksempel *Pietisten* 1847, 58-64). Samtidig understreger Rosenius, at det alene er evangeliet om Jesu forsoning og stedfortrædergerning, der giver kraft til at leve som en kristen og gøre de gode gerninger over for ens næste, som Gud ønsker. Denne tale om lovens tredje brug og vejlederfunktion over for den kristne livsførelse, som *Konkordieformlen* underviser om, savner jeg hos Walther, ligesom jeg kunne have ønsket hans advarsel mod antinomisme klarere formuleret (Walther 1946, 197).

Rosenius og Walther er også enige om, at der findes en hellig kristen kirke på jorden. Denne kirke har Kristus som hoved og samles, bevares og ledes af Kristus ved evangeliet. Eftersom det alene er ved tro på evangeliet og dåb i Jesu navn, at mennesker bliver medlemmer af den kristne kirke, og eftersom denne tro ikke kan ses af mennesker, men alene af Gud, er den kristne kirke på jorden usynlig frem til dommedag. Kirken er ikke nogen ydre institution, men de mennesker som er kristne. Disse mennesker er blevet kaldet ud af verden og er blevet indsat i en ny sammenhæng, Guds rige. Walther og Rosenius er også enige om, at ikke alle mennesker, som slutter op omkring gudstjenesterne og tilhører den ydre kirke, også virkelig er kristne i hjertet. Eftersom ingen uden Gud ved, hvem der er

kristne, er kirken i egentlig mening usynlig. Troen på Jesus, som gør et menneske til medlem af den sande kirke, er jo usynlig for det menneskelige øje (Borgström 2020¹, 148-150; *Pietisten* 1849, 139-143; 1850, 79-80; 1854, 17-29).

Der findes imidlertid også en synlig, ydre kirke. Her er Walther og Rosenius også enige i artikel syv i *Confessio Augustana*, at til kirkens sande enhed er det nok at være enig om evangeliets lære og om sakramenternes forvaltning. Både Walther og Rosenius er også enige om at sige nej til falsk lære. Men dette nej udmøntede de på forskellig måde. Walthers grundholdning er den, at hvis falsk lære er trængt ind i en kirke, og man ikke har styrke til at drive vranglæren tilbage, så skal man forlade den kirke og danne en ny bibel- og bekendelsestro kirke (Borgström 2020, 50). Walther afviste pietismens tale om en *ecclesiola in ecclesia* (Borgström 2020, 50). Det var i lydighed mod sin grundholdning, at Walther udvandrede fra den unerede kirke i Tyskland til USA, hvor han var hovedarkitekten bag dannelsen af Missourisynoden i 1847, der lige siden har stået for at fremme bibeltro luthersk kristendom ikke alene i USA, men også gennem ydre mission og andre initiativer i mange forskellige lande i verden.

Rosenius tager udgangspunkt i den officielle svenske kirkes læregrundlag. Eftersom den svenske kirke bygger på Bibelen og den lutherske bekendelse, opfordrer Rosenius til, at man bliver i kirken og ved en bibelsk-luthersk forkyndelse arbejder på åndelig fornyelse af det svenske folk og den svenske kirke (*Pietisten* 1849, 139-143.153-159). Ud fra dette grundsyn og Rosenius' forståelse af det åndelige præstedømme, hvor han fastslår, at alle troende er kaldede til at tjene evangeliets udbredelse, vokser der organisationer frem inden for de lutherske folkekirker i Skandinavien, hvor de af organisationens ledelse kaldede prædikanter får en central rolle i at forkynde Bibelens budskab tolket i Luthers og Rosenius' ånd til vækkelse og fornyelse. Disse missionsforeninger virkede uafhængigt af det kirkelige embede, men hvor forholdet til og samarbejdet med den lokale præst kunne variere meget fra sted til sted især afhængigt af den lokale præsts teologiske grundholdning. Disse lægprædikanter havde ofte en stor bibelkundskab kombineret med flittig brug af Luthers og Rosenius' skrifter. Dermed bragte de den lutherske arv videre til næste generation ofte på en mere overbevisende måde, end hvad den lutherske folkekirkes præster magtede (Vigilius 2004; 117-127; Birgersson 2011, 160-168). Disse missionsforeninger, der teologisk var præget af Luther og Rosenius, begyndte tidligt at drive ydre mission. Dermed har de spredt en luthersk-roseniensk kristendomsforståelse til mange forskellige lande i verden.

¹ Da jeg ikke i øjeblikket har adgang til Walther *Kirche und Amt* eller *Church and Ministry*, bygger jeg på Borgströms fremstilling af Missourisynodens kirkesyn.

Konklusion

I de forskellige frelsesspørgsmål er der en grundlæggende enighed mellem Walther og Rosenius. Begge betoner stærkt betydningen af den rette skelnen mellem lov og evangelium. De er også enige i forståelsen af forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse. Dog holder Walther sig næsten udelukkende til principielle formuleringer og taler ikke meget om konkrete gode gerninger, som en kristen bør gøre eller konkrete handlinger, som en kristen skal afholde sig fra. Walther har ikke rigtigt blik for lovens tredje brug, som det er udfoldet i *Konkordieformelen*. Men Walther advarer mange gange imod at lade gode gerninger have nogen som helst betydning i frelsesspørgsmålet. Heri er Rosenius helt enig. Men i talen om gode gerninger, som en kristen bør gøre, og syndige gerninger, som en kristen skal aflægge og kæmpe imod, følger Rosenius i fodsporet af Paulus og Luther og tilslutter sig *Konkordieformelens* ord om lovens tredje brug, mens Walthers svage punkt er at tale konkret om de bibelske formaninger. Walther og Rosenius er enige om at sige nej til falsk lære og forkyndelse, men i praksis gør de det på hver sin måde. Walther mener, at man skal forlade en kirke, selv om den har et ret læregrundlag, hvis kirken i praksis har forladt det rette læregrundlag og formidler en mere eller mindre falsk lære. Derefter skal man etablere en ny bibel- og bekendelsestro kirke. Rosenius mener, at hvis en kirke har et ret læregrundlag, men i praksis tillader både sand og falsk forkyndelse, skal man blive i den kirke, idet man undlader forkynderfællesskab med vranglærende præster/prædikanter, men til gengæld prædiker Kristus til omvendelse og åndelig fornyelse af kirkens medlemmer. For at gøre det i praksis var Rosenius aktiv i dannelsen af selvstændige missionsforeninger, der uafhængigt af folkekirkens kirkelige embede, men ved at kalde lægprædikanter arbejdede på at prædike Kristus til omvendelse og åndelig fornyelse af kirkens medlemmer. Selv om Walther og Rosenius valgte en forskellig strategi i kampen mod vranglære, har de begge været redskaber til, at den bibelsk-lutherske arv er blevet formidlet til kommende generationer i mange forskellige lande.

Litteraturliste

Andersen, Finn B., red. 2018. *De evangelisk-lutherske Bekendelsesskrifter. Konkordiebogen*. København: Books on Demand GmbH.

Birgersson, Bengt. 2011. *Som stjärnor i Herrens hand. Perspektiv på Ordets ämbete*. Göteborg: Församlingsförlaget.

Borgström, Lars. 2020. *Amerikas Luther*. Stockholm: LFS.

- Holmquist, Hjalmar og Jens Nørregaard. 1951. *Kirkehistorie*. Bind III. København: J.H. Schultz Forlag.
- Johansson, Axel. 1936. *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Luther, Martin. 1981. "Fortalen til Romerbrevet" i *Martin Luther Skrifter i udvalg*. København: Credo.
- Luther, Martin. 2018a. *Kirkepostillen*. Bind 1. Vinterdelen. København: Books on Demand. GmbH.
- Luther, Martin. 2018b. *Kirkepostillen*. Bind 2. Sommerdelen. København: Books on Demand. GmbH.
- Olsson, Carl. 1928. *Forsoningen enligt C.O. Rosenius och P. Waldenström*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Rosenius, Carl Olof. 1842-1868. *Pietisten*.
- Suelflow, August R. 2001. *Servant of the Word. The Life and Ministry of C.F.W. Walther*. Saint Louis: Concordia Publishing House.
- Vigilius, Mikkel. 2005. *Kirke i kirken*. Hillerød: LogosMedia.
- Walther, C.F.W. 1878. *Amerikansk-Luthersk Evangelie-Postille. Prædikener over de evangeliske Perikoper paa Kirkeaarets Søndage og vigtigste Festdage*. Udgivet paa Norsk af Th. C. Bernhoft, præst i Norge. Holden, Minn.: Forlagt af B.J. Muus.
- Walther, C.F.W. 1946. *Die rechte Unterscheidung von Gesetz und Evangelium*. 39 Abentvorträge. Saint Louis: Evangelisch-Lutherischen Synode von Missouri, Ohio und anderen Staaten.
- Walther, C.F.W. 1977. *Guds nei og Guds ja*. Om å skjelne rett mellom lov og evangelium. Stavanger: Chronos forlag.
- Walther, C.F.W. 2018. *Walther's Works Predestination*. Saint Louis: Concordia Publishing House.
- Westin, Gunnar. 1931. *Protestantismens historia i Amerikas Förenta Stater*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.